

STANISŁAW PAŹDZIOR

Małżeństwo w prawie kanonicznym i prawie polskim – podobieństwa i różnice

Małżeństwo nie jest fenomenem wyłącznie prawnym. Jest zjawiskiem, którym zajmują się: etyka, religia, socjologia, psychologia, a także wiele innych dziedzin ludzkiej myśli i działalności. Prawo zajmuje się jednak małżeństwem w sposób szczególny, nadaje mu bowiem sformalizowany kształt i zapewnia ochronę¹.

1. Pojęcie małżeństwa katolickiego

Na określenie małżeństwa w kanonicznym prawie małżeńskim używa się terminu *matrimonium*. Termin ten pochodzi od wyrazów łacińskich: *mater* (matka) i *minus* (obowiązek). Do wypracowania definicji małżeństwa w nauce prawa kanonicznego w pełni przyczyniło się prawo rzymskie, które małżeństwu poświęcało wiele uwagi, uznając je – zwłaszcza za cesarzy chrześcijańskich – za instytucję wyniosłą, godną największego szacunku².

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. – mając na uwadze zasadę: *omnis definitio in iure periculosa* – nie podał definicji małżeństwa, w Kodeksie tym został wyraźnie podkreślony umowny, dozgonny i wspólnotowy charakter małżeństwa³. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż termin *umowa – contractus*, którym posługiwał się Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. w odniesieniu do małżeństwa ma charakter świecki. W prawie cywilnym mamy różnego rodzaju umowy. Na przykład umowa o pracę, umowa kupna-sprzedaży, umowy międzynarodowe itp. Wszystkie tego rodzaju umowy można jednak zerwać. Według nauki Kościoła tego rodzaju umowa małżeńska z racji jej charakteru sakramentalnego posiadała

Ks. prof. dr hab. Stanisław Paździor, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

¹ J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 100.

² Cyt. za T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II*, t. III, Olsztyn 1984, s. 16.

³ Tamże, s. 17.

charakter nierozzerwalny. W myśl unormowań tegoż Kodeksu głównym celem małżeństwa było jedynie zrodzenie i wychowanie potomstwa⁴.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. definiuje małżeństwo jako *przymierze*, przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury do dobra małżonków oraz zrodzenia i wychowania potomstwa⁵. Ujęcie nowego prawa małżeńskiego przez kodeks Jana Pawła II zawiera szereg spraw, których nie znał – przynajmniej w takim stopniu – zbiór Piusa X i Benedykta XV. Odnowione prawo małżeńskie uzyskało przede wszystkim wymiar bardziej duchowy: małżeństwo nie zostało zaprezentowane w aspekcie wyłącznie prokreatywnym, lecz – stosownie do nauki Soboru Watykańskiego II – zostało uznane za przymierze stanowiące wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury ku dobru małżonków oraz ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa⁶.

Termin *przymierze* w przeciwieństwie do terminu *umowa* posiada charakter religijny. Na kartach Pisma świętego mamy przymierze Starego i Nowego Testamentu. Stare Przymierze zostało zawarte pomiędzy Mojżeszem i Bogiem na Górze Synaj, gdzie Mojżesz otrzymał od Boga Dekalog. Żydzi byli zobowiązani zachowywać 10 przykazań za co Pan Bóg miał się tym narodem w sposób szczególny opiekować. Naród żydowski nie dopełnił zobowiązań zawartych w Dekalogu⁷.

Mając przed oczyma Stare Przymierze oparte na cnocie sprawiedliwości w relacji do małżeństwa rodzą się z mojego doświadczenia sądowego, gdzie przez wiele lat jako sędzia kościelny brałem udział w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa pewne refleksje. Nupturienci zawierający małżeństwo w ogromnej większości podejmują swoją decyzję na małżeństwo kierując się uczuciem miłości. Po pewnym jednak okresie pożycia małżeńskiego w wielu przypadkach, czego dowodem jest ilość rozwodów, małżonkowie z cnoty miłości przechodzą na cnotę sprawiedliwości. *Ty mi tak, ja ci tak*. W takiej sytuacji małżeństwo już jest skazane na rozpad. Małżeństwo nie może być oparte na cnocie sprawiedliwości.

Małżeństwo jako *przymierze* w myśl definicji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. posiada charakter religijny. W tym przypadku mamy na uwadze Nowe Przymierze zawarte przez Chrystusa na Górze Kalwarii pomiędzy Bogiem i Kościołem, oparte na cnocie miłości. Chrystus zapewnia Kościołowi, iż przetrwa

⁴ Akcentując jedynie dobro potomstwa mogło rodzić pewne problemy w odniesieniu do tych małżeństw, które z niezawinionych przez nich przyczyn, nie mogły posiadać potomstwa.

⁵ Kan. 1055 § 1.

⁶ W. Góralski, *Małżeństwo*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. P. Hemperek, W. Góralski, F. Przytuła, J. Bakalarz, Lublin 1986, s. 214.

⁷ Zob. Księga Wyjścia.

aż do końca świata, niezależnie od tego, czy jego wyznawcy będą zachowywali Jego naukę. Tak jak Kościół jest Oblubienicą Chrystusa, tak małżonkowie winni siebie traktować, żona ma być oblubienicą męża. Miłość jest fundament trwałości małżeństwa⁸.

2. Przymioty małżeństwa katolickiego

a) sakramentalność

Sakramentalność małżeństwa została zdefiniowana jako prawda wiary już przez Sobór Trydencki, który to ogłosił następującymi słowami: „Jeśli ktoś twierdzi, że małżeństwo nie jest w prawdziwym i ścisłym znaczeniu jednym z siedmiu sakramentów ewangelicznego Przymierza, ustanowionym przez Chrystusa Pana, lecz, że jest wymyślone przez ludzi w Kościele i że nie udziela łaski – niech będzie wyłączony ze społeczności wiernych”⁹.

b) jedność małżeństwa

Jedność małżeństwa (*unitas matrimonii*) polega na tym, że związek małżeński zawiera jeden mężczyzna i jedna kobieta. Taki związek nazywamy monogamicznym. Jedności małżeństwa sprzeciwia się wielożeństwo – poligamia. Może ona przyjmować postać polygymii (jeden mężczyzna żyje z wieloma kobietami) lub poliandrii (jedna kobieta żyje z wieloma mężczyznami). Sobór Trydencki jedność małżeństwa uznał za dogmat wiary. Ostatnio wypowiedział się na ten temat Sobór Watykański II w konstytucji *Gaudium et spes*¹⁰.

c) nierozzerwalność małżeństwa

Nierozzerwalność małżeństwa polega na tym, że związku małżeńskiego nie można zawierać na określony czas, lecz dogonnie, tj. do końca życia jednej ze stron. Nierozzerwalności małżeństwa sprzeciwia się rozwód. Rozróżnia się nierozzerwalność wewnętrzną i zewnętrzną. Nierozzerwalność wewnętrzną oznacza, że węzeł małżeński nie może być rozwiązany zgodą stron, ani z natury swej, ani też z upływem czasu, czy też pod wpływem okoliczności następczej. Nierozzerwalność natomiast zewnętrzną oznacza, że węzeł małżeński nie może być rozwiązany

⁸ „Żony niechaj będą poddane swym mężom jak Panu, bo mąż jest głową żony, jak i Chrystus Głową Kościoła. Mężowie miłujcie żony, bo i Chrystus umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie. Kto miłuje swoją żonę, siebie samego miłuje. Przecież nikt nie odnosi się z nienawiścią do własnego ciała, lecz je żywi i pielęgnuje, jak i Chrystus – Kościół, bo jesteśmy członkami Jego Ciała” (Ef. 5, 22–32).

⁹ *Breviarium fidei*, s. 603, nr 595.

¹⁰ Nr 47 i 48. W dzisiejszych czasach w różnych krajach dopuszczalne są już związki homoseksualne, Kościół nigdy nie zaakceptuje takie stanowiska.

na mocy pozytywnego prawa Bożego, ani na podstawie prawa kościelnego czy innego ludzkiego¹¹.

3. Małżeństwo w prawie polskim

Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹² nigdzie nie definiuje małżeństwa. Jak uważają prawnicy, definicję taką łatwo jednak ustalić na podstawie całokształtu uregulowań. Małżeństwo jest swoistym, naturalnym, duchowym i cielesnym związkiem społecznym, z założenia trwałym, między mężczyzną i kobietą¹³. Podkreśla się jednak, że małżeństwo jest trwałym (ale nie nierozzerwalnym) i legalnym związkiem mężczyzny i kobiety, powstającym z ich woli jako równouprawnionych stron w celu wspólnego pożycia, realizacji dobra małżonków, dobra założonej rodziny i jej celów społecznych¹⁴.

Jak z tej definicji wynika, cechą najbardziej istotną małżeństwa jest takie zespolenie małżonków, jakie nie występuje w żadnym innym organizmie społecznym, polega ono bowiem w szczególności na intymności stosunków, na stałym i codziennym współdziałaniu i świadczeniu sobie wzajemnej pomocy oraz na zamieszkanianiu w jednym lokalu¹⁵.

4. Podstawowe zasady prawa polskiego rodzinnego

a) zasada monogamii

Według prawników, w myśl dominujących przekonań, koncepcja małżeństwa monogamicznego czyni zadość najbardziej doskonałej formie współżycia mężczyzny i kobiety oraz najlepiej sprzyja osiągnięciu celów i zadań związku małżeńskiego. Tylko monogamia zapewnia należyte warunki rozwoju osobowości ludzkiej oraz właściwe warunki wychowania dzieci¹⁶.

Zasadę monogamii wypowiada art. 13 § 1 K.r.o., w myśl którego nie może zawrzeć małżeństwa ten, kto już pozostaje w związku małżeńskim. Również art. 18 Konstytucji RP stanowi, że małżeństwo może zawrzeć tylko mężczyzna i kobieta, i tylko taki związek jest pod ochroną Rzeczypospolitej.

¹¹ *Gaudium et spes*, nr 19.

¹² Ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r., poz. 788 ze zm.) – dalej: K.r.o.

¹³ Ignatowicz, *Prawo*, s. 40.

¹⁴ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza – wykładnia*. Warszawa 2001, s. 38.

¹⁵ Ignatowicz, *Prawo*, s. 100–101.

¹⁶ J. Winiarz, J. Gajda, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 38.

b) zasada świeckości

Zasada świeckości małżeństwa według prawa polskiego znajduje wyraz w dwu założeniach. W myśl pierwszego – małżeństwo jest tylko związek zawarty w formie określonej w prawie cywilnym (art. 1 K.r.o.) i tylko takie małżeństwo wywołuje skutki przewidziane w prawie polskim. Zmiany w K.r.o., wprowadzone nowelą z 1998 r., umożliwiają zawarcie małżeństwa przez złożenie stosownych oświadczeń nupturientów w obecności duchownego, jak podkreślają prawnicy – nie pozostają w sprzeczności z powyższym założeniem. Małżeństwo bowiem i w tym wypadku zostaje zawarte tylko wtedy, gdy państwo w umowie międzynarodowej lub w ustawie sankcjonuje złożenie przez nupturientów w obecności duchownego odrębnych oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński podlegający prawu polskiemu¹⁷.

Prawo polskie przewiduje ponadto dokonywanie przez urzędnika USC formalno-porządkowych czynności poprzedzających zawarcie małżeństwa w formie konkordatowej i uzależnia powstanie małżeństwa zawartego w formie wyznaniowej od sporządzenia przez kierownika USC aktu małżeństwa (art. 1 § 2 K.r.o.).

c) zasada trwałości

Zasada trwałości małżeństwa oznacza, że małżeństwo powinno być związkiem dożywotnim, tzn. istniejącym do chwili śmierci jednego z małżonków. W ujęciu prawa polskiego zasada trwałości małżeństwa oznacza, że małżeństwo powinno łączyć małżonków przez całe życie, gdy jednak stanie się związkiem martwym, a więc przestaje funkcjonować, może być rozwiązane przez rozwód. Realizacji zasady trwałości małżeństwa służy wprowadzona do polskiego prawa instytucja separacji sądowej, mogąca w odniesieniu do więzi małżeńskich pełnić funkcję restytucyjną¹⁸.

Trwałości małżeństwa nie służy jednak przepis art. 55 § 2 K.r.o., według którego małżonek uznany za zmarłego nie jest uznawany za współmałżonka i nie przywraca mu się praw, jeśli się okaże, że on jednak żyje¹⁹.

d) zasada równości

Zasada równości (egalitaryzmu) małżonków jest wyrazem konstytucyjnej zasady zrównania kobiety z mężczyzną. Oznacza ona, że mąż nie jest już – jak to przyjmowały dawniejsze systemy prawne – głową rodziny, gdyż oboje małżonkowie mają w pełni równą pozycję względem siebie i względem swoich dzieci. Zasada ta została *expressis verbis* wypowiedziana w art. 23 K.r.o., a ponadto znajduje wyraz w wielu innych unormowaniach, w szczególności tych, które pracę

¹⁷ Ignatowicz, *Prawo*, s. 101–102.

¹⁸ Tamże, s. 102.

¹⁹ R. Sztymiler, *Ochrona trwałości małżeństwa w prawie kanonicznym i polskim oraz w Konkordacie z 28 lipca 1993 roku*, „Roczniki Nauk Prawnych” 5(1995), s. 107.

domową, wykonywaną z reguły przez żonę, traktują na równi z pracą zarobkową (art. 27, 43 § 3 i 135 § 2 K.r.o.).

Oboje małżonkowie zobowiązani są do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz dla współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli. Równouprawnienie małżonków jest całkowite w dziedzinie majątkowej. Każdy z małżonków zachowuje pełne prawa do swego majątku odrębnego, może więc nim zarządzać samodzielnie i dokonywać wszelkich czynności prawnych bez uzyskiwania zgody drugiego małżonka²⁰.

Wnioski

Porównując kanoniczne prawo małżeńskie z polskim prawem cywilnym odnośnie wspólnych rozwiązań nasuwają się następujące wnioski:

1) zarówno prawo polskie, jak i prawo kanoniczne stanowią, iż małżeństwo jest związkiem mężczyzny i kobiety. Prawo kanoniczne nigdy nie zaakceptuje związków homoseksualnych, gdyż jest to sprzeczne z prawem Bożym. Takie unormowania znajdujemy również w Konstytucji Rzeczypospolitej.

2) obydwie dziedziny prawa stoją na stanowisku, iż małżeństwo jest związkiem monogamicznym,

3) zarówno prawo kanoniczne, jak i prawo polskie dla utrzymania nierozwalności lub trwałości małżeństwa dopuszcza instytucję separacji,

4) dobro małżonków oraz dobro potomstwa wynikające z zawarcia małżeństwa znajdujemy w unormowaniach zarówno prawa kanonicznego, jak i polskiego.

Co zaś tyczy się różnic, są one następujące:

- prawo kanoniczne zgodnie z prawem Bożym stoi na stanowisku nierozwalności małżeństwa, prawo polskie zaś stanowi jedynie o trwałości małżeństwa, z tego powodu dopuszcza rozwody. Małżeństwo według prawa polskiego jest jedną z umów, która może być rozwiązana,

- według prawa kanonicznego małżeństwo ma charakter sakramentalny, zaś w świetle prawa polskiego umowa małżeńska ma charakter świecki, unormowania Konkordatu nie zmieniają zasady świeckości małżeństwa.

²⁰ Z. Gawrońska-Wasilkowska, *Małżeństwo: istota – trwałość – rozwód*, Warszawa 1966, s. 18.